

TARİHİ YAPILARDA YENİDEN İŞLEVLENDİRMeye BAĞLI DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER: DİYARBAKIR VAHAP AĞA HAMAMI ÖRNEĞİ

ÖZET

Geçmişten günümüze ulaşan hamamlar, halk kültüründen kaynaklanan temizlik ihtiyacı nedeniyle ortaya çıkmış bir yapı topluluğudur. Geleneksel Diyarbakır hamamları Suriçi Bölgesi'nde inşa edilmiş, genellikle şehrin ana giriş kapılarının yakınlarında konumlanmıştır. Bölgede, günümüze ulaşan hamamlar; Çardaklı, Cemşid Bey (Cıncıklı), Kadı, Vahap Ağa, Deva, Melek Ahmet Paşa ve Paşa (Behram Paşa) hamamlarıdır. Özel mülkiyetli Deva Hamamı'nda günümüze kadar onarım ve restorasyon çalışması yapılmamış, Kadı, Çardaklı ve Paşa (Behram Paşa) hamamlarının restorasyonları tamamlanmıştır. Melik Ahmet Paşa Hamamı'nın soğukluk bölümü dışında, diğer bölümleri yıkılmıştır. Vahap Ağa Hamamı, 2015 yılında restorasyon sürecine girmiş, hasarlı bölgeleri çelik kiriş ve taşıyıcılar kullanılarak güçlendirilmiştir. Bu çalışmada, geleneksel Diyarbakır hamamlarının mevcut durumları Vahap Ağa Hamamı özelinde değerlendirilmiştir. Hamamdaki 2015-2024 yılları arasındaki değişim süreçleri ve mekânsal düzenlemeler incelenmiştir. Yerinde yapılan saha çalışmalarında, yapılan düzenlemeler fotoğraflarla belgelenmiştir. Hamamın mekânsal ve mimari analizleri yapılmış, analizler sonucunda tablolar oluşturulmuştur. Yeniden işlevlendirilen Vahap Ağa Hamamı'ndaki yeni işlevine bağlı olarak gerçekleştirilen mekânsal değişim, dönüşüm ve düzenlemelerin ele alındığı çalışmada elde edilen bulguların, benzer tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesinde yol gösterici olması amaçlanmaktadır. Yapıda gerçekleştirilen restorasyon, güçlendirmeye bağlı değişim, dönüşüm ve düzenlemelerin değerlendirilmesiyle, tarihi yapıların korunarak yeniden kullanılması sürecine katkı sunacak öneriler geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Suriçi bölgesi, tarihi hamamlar, değişim-dönüşüm, Vahap Ağa Hamamı

CHANGES AND TRANSFORMATIONS DUE TO REFUNCTIONING IN HISTORICAL BUILDINGS: THE EXAMPLE OF DIYARBAKIR VAHAP AĞA BATH

ABSTRACT

Baths that have survived from the past to the present are architectural complexes that emerged to meet the need for cleanliness rooted in popular culture. Traditional bath in Diyarbakır were constructed within the Suriçi Region and typically located near the main gates of the city. The historical baths that have survived to the present day include the Çardaklı, Cemşid Bey (Cıncıklı), Kadı, Vahap Ağa, Deva, Melek Ahmet Pasha, and Pasha (Behram Pasha) baths. Except for the Deva Bath, the restorations of the Kadı, Çardaklı and Pasha (Behram Pasha) baths have been completed. Of the Melik Ahmet Pasha Bath, only the cold section survived, while the other parts have been destroyed. The Vahap Ağa Bath underwent a restoration process beginning in 2013, during which its damaged sections were reinforced using steel beams and structural supports. This study examines and evaluates the restoration process of the Vahap Ağa Bath, along with the spatial changes and arrangements made between 2015 and 2024. On-site field studies were conducted to document the implemented modifications through photographs, and spatial and architectural analyses of the bathhouse were carried out. Based on these analyses, several tables were created. This study, which addresses the spatial transformation, alteration, and reorganization of the repurposed Vahap Ağa Bath, aims to provide guidance for the adaptive reuse of similar historic buildings. Additionally, the study proposes recommendations intended to contribute to the preservation and reuse of historical structures, offering support for future adaptive reuse practices.

Keywords: Diyarbakır, Suriçi region, historical baths, change-transformation, Vahap Ağa Bath.

Sorumlu Yazar : Nursen Işık

Makale Geliş Tarihi : 21.01.2025

Makale Kabul Tarihi : 05.06.2025

DOI : 10.70370/kapu.1620635

Makale Künye Bilgisi : Işık, N., & Aslan, S. (2025). Tarihi yapılarda yeniden işlevlendirmeye bağlı değişim ve dönüşümler: Diyarbakır Vahap Ağa Hamamı örneği. *KAPU Trakya Journal of Architecture and Design*, 5(1), 47 – 67.

1. GİRİŞ

Tarihi yapılar, bulundukları kentin kültürünü, kimliğini ve kolektif hafızasını yansıtan önemli kültürel ve mimari miraslardır. Geçmişten günümüze ulaşırken çeşitli değişim ve dönüşümlere uğrayan bu yapılar; bazen özgün işlevleriyle korunurken, bazen de günümüz konfor koşullarına uygun şekilde yeniden işlevlendirilir. Yeniden işlevlendirme sürecinde yapılan düzenlemeler hem yapının fonksiyonelliğini artırır hem de yapılan yeni eklemeler sayesinde kullanılabilirliğini genişletmektedir.

Tarihi yapıların korunması, yapıların özgünlük durumuna göre değişiklik göstermektedir. Yapılarda kullanılan malzemelerin özelliklerinin ve yapım tekniklerinin belirlenerek koruma altına alınması, bu yapıların kültürel miras olarak mevcut haliyle belgelenmesine ve tesciline katkı sağlamaktadır.

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin (ICOMOS) 2003 yılında yayınladığı tüzükte; kültürel miras niteliğindeki yapıların korunması ve yapılardaki onarım çalışmalarında nitelik ve nicelik yönünden tespitlerinin yapılması gerekliliği vurgulanmaktadır. Niteliksel tespitler, yerinde saha çalışmalarıyla yapılan mimari analizleri içeren araştırmalardır. Niceliksel araştırmalarda, yapılardaki yapım tekniği, malzeme seçimi ve strüktürel analiz ile teknik detay çözümlerini içermektedir (ICOMOS, 2003).

Son yıllarda küreselleşme olgusunun ön plana çıkması, dünyadaki kültürel miras niteliğindeki tarihi yapıların korunmasına ve koruma kavramının gelişimine katkı sağlayan yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Koruma-kullanma, yeniden işlevlendirme ve sürdürülebilirlik kavramları bu yaklaşımlardandır.

Koruma; kültürel miras olarak kabul edilen tarihi yapılarda malzeme ve yapım tekniklerinin yanı sıra, meydana gelen bozulmalar ile bozulmaya neden olan etkenlerin tespit edilerek, fiziksel ve kimyasal özellikler değiştirilmeden, geri dönülebilir teknik ve malzemelerle müdahale edilmesi sürecidir (ICOMOS, 2003).

Yeniden işlevlendirme; özgün mimariye sahip tarihi yapıların zaman içinde sosyal, çevresel ve ekonomik nedenlere bağlı olarak kullanıma yönelik yeni düzenlemeleridir. Özgün işlevi dışında kullanılan yapılardaki kısmi değişimler yapılarak, günümüz konfor koşullarına uygun hale getirmek için yapılan fonksiyonel değişimlerin bulunduğu müdahaleler “yeniden işlevlendirme” olarak adlandırılmaktadır (Hakyemez & Gönül, 2014). Özellikle tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi yapının korunarak yaşatılması olarak da ifade edilmektedir (Ahunbay, 2009). Mimari olarak özgün fonksiyonunu kaybeden yapılardaki düzenlemeler, sürdürülebilirliğini sağlayan uygulamalardır (Ahunbay, 2005; Eldem, 1988). Ayrıca yapılan bu uygulamalar yapıların yok olmasını engellemektedir (Bacon, 2001). Yeniden kullanım (reuse) tarihi yapıların mevcudiyetinin korunması amacıyla yapılan önemli uygulamalardan biridir (Aydın & Yıldız, 2010).

Tarihi yapıların korunması ve sürdürülebilirliğine yönelik müdahale yöntemleri ile koruma kuralları, 1964 yılında Venedik'te toplanan II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nde katılımcı ülkeler tarafından belirlenmiştir. Venedik Tüzüğü'nün kabul edildiği toplantıda, tarihi yapıların bulundukları çevreyle birlikte değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca toplantıda yapıların korunması ve yeniden işlevlendirilmesi durumunda bilimsel çalışmalar öncülüğünde geleneksel yapım teknikleri ile yapılacak yeni tekniklerin kayıt altına alınmasının önemli olduğu belirtilmiştir (Arabacıoğlu & Aydemir, 2007).

1975 **Amsterdam Bildirgesi'nde** Avrupa Kültürel ve Mimari Mirasının Korunması, bulunduğu çevre ve kültürle yaşatılması ilkesi benimsenmiştir (Asatekin, 2004). 1987 yılında **Washington Tüzüğü'nde** tarihi çevre ve yapılarda yapılacak düzenlemelerde yapının özgün mimarisinin korunması gerektiğine dair kararlar alınmıştır (Ahunbay, 2011). 1999 yılında Meksika'da gerçekleştirilmiş olan **ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)** toplantısında, yapılardaki müdahalelerin, boyutu ve niteliğine yönelik alınan kararlar belirlenmiştir (Erder, 1977). 2003 yılında yapılan ICOMOS toplantısında **“Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler”** benimsenerek, tarihi yapıların güçlendirilmesi ile ilgili kurallar belirlenmiştir. 2013 yılında **ICOMOS “Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi”** yayınlanarak, tarihi yapıların korunmasına yönelik genel kurallar ve kuramlar güncellenmiştir. Bu sözleşmelerde alınan kararlar

Türkiye tarafından onaylanmış, tarihi yapılarla ilgili yapılan çalışmalar bu kararlar doğrultusunda yapılmaya başlanmıştır.

Tarihi yapıların, günümüz konfor koşullarına göre yetersiz kalması nedeniyle, yeniden işlevlendirme başvuru uygulamalardandır. Özgün değeri bulunan geleneksel ve anıtsal yapıların günümüze ulaşma sürecinde, çeşitli onarımlarda ekleme ya da fonksiyon değiştirme, kısmen yenileme vb. gibi müdahaleleri geçirdiği bilinmektedir. Bu müdahaleler, yapının korunması ve geleceğe aktarılmasını sağlayan değişimler olarak ifade edilebilmektedir (Ahunbay, 2009).

Tarihi yapılarda yapılan müdahalelerde; restorasyon (koruma), restitüsyon (itibar iadesi), rekonstrüksiyon (yeniden yapım), renovasyon (yenileme) kavramlarının önemli olduğu ve yapılarda bu uygulamaların kabul edilmesi ve gerekliliği ile ilgili görüşler artarak yaygınlaşmıştır. Ayrıca refontioning (yeniden işlevlendirme) reuse (yeniden kullanım), rehabilitation (iyileştirme) regeneration (yeniden hayat verme), revalorisation (değer kazandırma) conversion (dönüştürme) ve readaptation (yeniden uyarlama) kavramları, yapıları koruma altına alınmasını destekleyen diğer yaklaşımlardır (Tanrısever vd., 2016: 1070).

Yeniden işlevlendirme kavramı, Türkiye’de Tanzimat Dönemi’nde başlamıştır. 1924 yılında Topkapı Sarayı’nın onarımlar sonrasında müzeye çevrilmesi yeniden işlevlendirme uygulamalarından biridir (Uğursal, 2011).

Bu çalışmanın amacı, Diyarbakır Suriçi Bölgesi’nde yer alan ve günümüzde restoran-kafe olarak yeniden işlevlendirilmiş olan Vahap Ağa Hamamı üzerinden, tarihi yapıların çağdaş kullanımlara adaptasyonu sürecinde meydana gelen mekânsal ve işlevsel değişimleri incelemektir. Bu kapsamda, yapıda gerçekleştirilen restorasyon, güçlendirme ve düzenlemelerin değerlendirilmesiyle, tarihi yapıların korunarak yeniden kullanılması sürecine katkı sunacak öneriler geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu çalışmada, özgün işlevini yitirmiş ve günümüzde restoran-kafe olarak yeniden işlevlendirilmiş olan Diyarbakır Suriçi Bölgesi’ndeki Vahap Ağa Hamamı örneklem olarak seçilmiştir. Bölgedeki diğer tarihi hamamların büyük ölçüde işlevsiz veya kısmen boş olduğu, özgün kullanımlarını sürdüremedikleri tespit edilmiştir. Bu nedenle, güncel bir işlevle yeniden değerlendirilmiş olan Vahap Ağa Hamamı üzerinde yapılan uygulamalar incelenmiş, yeni işlevine bağlı olarak gerçekleştirilen mekânsal değişim, dönüşüm ve düzenlemeler ele alınmıştır. Çalışmada elde edilen bulguların, benzer tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesinde yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma kapsamında öncelikle, tarihi yapıların işlevlendirilmesi ve yeniden kullanımı konularında yapılmış bilimsel tezler, akademik makaleler ve uygulama projelerini içeren kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu teorik altyapının ardından, Vahap Ağa Hamamı’na ilişkin veri toplama süreci başlatılmıştır. Yapıya ait tarihi ve teknik bilgilere ulaşmak amacıyla Diyarbakır’daki kamu kurumlarından — Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Büyükşehir Belediyesi — ilgili doküman, harita ve belgeler temin edilmiş; elde edilen veriler çalışma kapsamında yeniden düzenlenerek analiz edilmiştir.

Vahap Ağa Hamamı’nın mevcut durumu ve yapısal bozulmalarının belirlenebilmesi amacıyla yerinde alan çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda yapılan gözlemlerle mevcut durum analiz edilmiş, gözlemlenen bozulmalar fotoğraflarla belgelenmiştir. Ayrıca, restorasyon ve güçlendirme sürecine ait uygulamalar arşiv kayıtları üzerinden incelenmiş; yapıdaki geçmiş ve güncel mimari durum karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Alan çalışması sonucunda yeniden işlevlendirmeye bağlı oluşan mekânsal değişim ve dönüşümler tespit edilmiş ve öneriler sunulmuştur.

2.1. Hamam yapıları ve mekânsal tanımlamalar

Hamamlar, ana işlevi olan temizlik eylemlerin gerçekleştirildiği (Anonim, 1990), aynı zamanda sosyal ve kültürel etkileşimin sağlandığı dinlenme, sohbet etme ve eğlenme vb. birçok sosyal aktiviteyi içinde barındıran sosyal ve ticari yapılardır. Özgün mimariye sahip, kadın ve erkeklerin farklı zaman aralıklarında kullandığı, sosyal ve kültürel etkisi ile önemli yere sahip hamamlar, kent

kimliğini ve hafızasını içinde barındırmakla birlikte, kendine özgü işleyişleriyle yerel halkın sıklıkla tercih ettiği önemli yapılarıdır.

Hamamların kullanım süreçleri ve başlangıç tarihleri tam olarak bilinmemekle birlikte; kaynaklar, Mısır'daki Tel el-Amarna ve Zincirli kazılarında ortaya çıkarılan yapıların ilk hamam örnekleri olduğunu göstermektedir. Asurlular dönemine ait hamam kalıntıları ise Seylan Adası'nda, Kral Adad-nirasis Sarayı'nda yürütülen arkeolojik kazılarda gün ışığına çıkarılmıştır (Aru, 1949: 10).

Hamamlar, Roma ve Bizans dönemlerinden günümüze aynı işlevle ulaşmasına rağmen, zaman içinde kısmen ya da tümüyle işlev değişikliğine uğramışlardır. İlk olarak Roma Dönemi'nde inşa edilen hamam yapıları, sıcak su dolaşımı ile ısıtılarak özgün işlevlerinde kullanılmıştır. Günahlardan arınmak amacıyla yıkanma eyleminin zorunlu bırakıldığı Eski Mısır, İran, Hititler, Hindistan ve Çin'in yanında, Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet inançlarında temizlik kültürü daha ön planda tutulmuştur (Çelik, 2018: 1).

Hamamlar, geleneksel Türk-İslam mimarisinde yalnızca hijyenik amaçlar için değil, aynı zamanda toplumsal etkileşimin, kültürel ritüellerin ve sosyal hayatın önemli bir parçası olarak işlev görmüştür. Bu yapıların tasarımı, işlevsel gereksinimler doğrultusunda şekillendirilmiş olup, her bölümünün kendine özgü bir rolü vardır. Hamamlar, tarihsel bağlamda toplumsal ilişkileri pekiştiren, çeşitli sosyal sınıflardan insanların bir araya geldiği mekânlar olarak inşa edilmiştir. Bunun sonucunda, hamamlar farklı sosyal ve kültürel işlevler yüklenmiş, mekân düzenlemeleri de bu işlevlere göre belirgin bir şekilde ayrılmıştır.

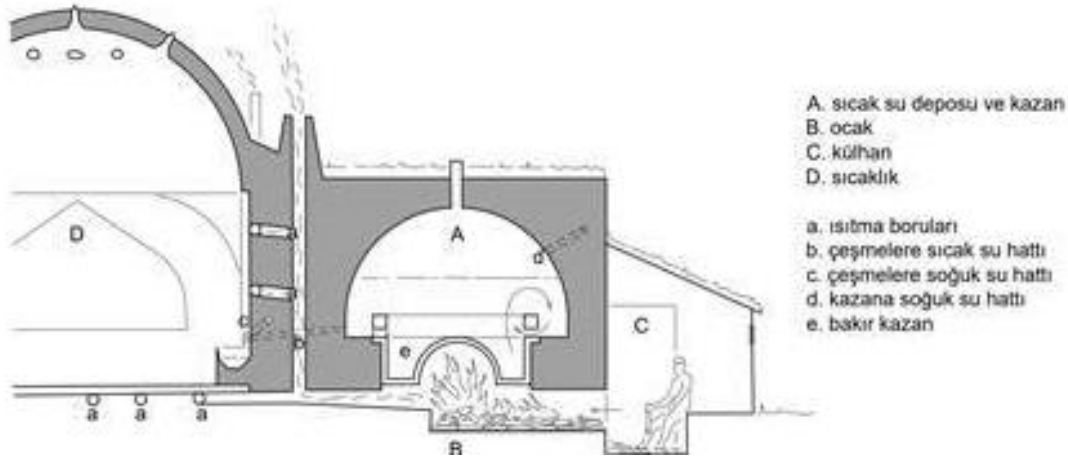
Hamamların iç mekân düzenlemeleri, genellikle **soğukluk**, **sıcaklık**, **ılıklik**, **külhan** gibi işlevsel bölümlerle tanımlanır. Her bölüm, kullanıcısının ihtiyacına göre farklı sıcaklık seviyeleri ve mekânsal düzenlemeler sunmaktadır. Bu bölümler, yalnızca hijyenik amaçlarla değil, aynı zamanda sosyal etkileşim, dinlenme ve toplumsal ritüellerin gerçekleştirilmesi için de farklı işlevler taşır. Örneğin, **soğukluk** bölümü genellikle hamamın giriş kısmı olarak işlev görmektedir ve ilk başta bir hazırlık alanı olarak kullanılır. **Sıcaklık** bölümü ise en yüksek ısıya sahip olan alandır ve genellikle hamamın merkezine yerleştirilir. **Ilıklık** ise hem sıcaklık hem de sosyal etkileşim açısından önemli bir bölümdür. **Külhan** gibi bölümler ise, genellikle hamamın arka kısmında yer alır ve hizmetlilerin kullandığı alanlar olarak işlev vermektedir.

Erken Osmanlı döneminde (1299–1453), İslam inancına uygun olarak ve temizlenme amacıyla Anadolu'da Türk hamamları inşa edilmeye başlanmıştır. İnşa edilen Anadolu Türk hamamlarında, eyvanlı sıcaklık bölümü ve sıcaklık bölümünün köşelerinde konumlanmış "halvet odaları" bulunmaktadır (Önge, 1988: 404).

Hamam yapılarında soğukluk ve sıcaklık bölümlerinden kubbeye geçişi sağlamak amacıyla tromp, pendentif ve üçgen elemanlar kullanılmış; kubbede ise fener, tepe açıklığı ve cam ya da benzeri malzemelerle kapatılmış "fil gözü" olarak adlandırılan aydınlatma elemanları bulunmaktadır (Aru, 1949; Taşcıoğlu, 1998; Önge, 1978).

Hamamlar özgün mimari özelliklerini korumalarına rağmen masif kütleli yapılar olup, cephelerindeki pencere ve kapı açıklıkları genellikle sınırlıdır. Hamam içinde dolaşan sıcak havanın pencerelerden kolaylıkla dışarıya geçişinin önlenmesi amacıyla duvarlarda pencere açıklıkları yoktur. Hamamın soğukluk bölümünde havalandırma aydınlık feneri veya tepe açıklıklarıyla sağlanmaktadır.

Hamamlarda kullanılan malzeme, yapıldığı döneme ve bölgeye göre değişmekle birlikte, duvarlarda ana yapı malzemesi olarak genellikle taş kullanılmıştır. Soğukluk bölümü bazı örneklerde kubbeyle örtülmüş olmakla birlikte, üst örtüsü çatıyla çözümlenen ve kaplama malzemesi olarak kiremit kullanılan örneklerle de rastlanmaktadır. Tuğla malzemeden inşa edilmiş kubbeli sıcaklık bölümünde, kemerlerle tanımlanmış "eyvanlı" yıkanma birimlerinin yanı sıra, bölümün köşelerinde alçak kapılarla geçilen ve "halvet" olarak adlandırılan, tonoz ya da kubbeyle örtülü özel yıkanma odaları yer almaktadır (Işık, 2022).

Şekil 1. Isıtma sisteminin şematik çizimi (Klinghardt, 1927; Aru, 1949)

3. BULGULAR

Vahap Ağa Hamamı'nın yeniden işlevlendirilmesi üzerine yapılan incelemeler, yapının kültürel ve tarihi değerinin korunarak modern bir kullanım alanına dönüştürülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Yapının özgün mimari özellikleri, özellikle iç mekan düzenlemeleri, yapının tarihsel bağlamıyla uyumlu bir şekilde korunmalıdır. Ancak bu süreç, aynı zamanda modern kullanım ihtiyaçlarına yanıt verebilecek şekilde esneklik sağlayacak tasarımlar gerektirmektedir. Yeniden işlevlendirme sürecinde, hamamın sosyal ve kültürel bağlamı göz önünde bulundurularak, yapının fonksiyonel değişimi ile estetik bütünlüğü arasındaki dengenin korunması gerekli ve önemlidir.

Çalışmanın bu bölümünde Diyarbakır Suriçi Bölgesindeki tarihi hamamların konumları ve günümüze ulaşma durumları genel olarak ele alınarak, Suriçi haritasında konumları Şekil 2'de verilmiştir. Ayrıca, bu bölümde, çalışmanın ana teması olan Vahap Ağa Hamamı'nın konumu mimari özellikleri yeniden işlevlendirme durumu ile yapılan düzenlemeler değerlendirilmiştir.

3.1. Diyarbakır Suriçi Bölgesi'nde bulunan tarihi hamamlar

1540 tarihli Tahrir Defterlerine göre, Diyarbakır Suriçi Bölgesi'nde 16. ve 17. yüzyıllarda inşa edilmiş 12 adet hamam bulunduğu belirtilmiştir (İlhan, 1992). Ancak günümüze biri ağır hasarlı olmak üzere yedi adet tarihi hamam ulaşmıştır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde 1654-1655 yılları arasında Diyarbakır'da İskender Paşa (Çarşı), İpəriye (Taş Pazarı) Eşbek, Melek Ahmet Paşa, İç Kale, Mardinkapı'da Hamamı Atik (eski), Behram Paşa (1564-1567), Çardaklı, Zibilci, Yeni Kapı, Der Nezd-i Saray, Eşrik (Eşbek) ile Urfa Kapı içindeki hamamlardan söz etmektedir (Tuncer, 2008). Yılmaz Çelik'e göre 1790-1840 yılları arasında Diyarbakır'da Yeni, İpəriye (Eşbek), Melek Ahmet Paşa Hamamı, Saray, Mirza, Cadde, Küçük, Behram Paşa (1564-1567), Çardaklı, Suakar, Rüstem Paşa, Bıyıklı Mehmet Paşa, İpekoğlu (İbni Ziyal), Hadım Ali Paşa, Vahap Ağa, Bekir Paşa, Cemşit Bey, Damat ve Alaaddin hamamı olmak üzere 19 adet hamamın olduğu belirtilmektedir (Yılmazçelik, 1995). Buckingham, Diyarbakır'da 20 adet hamamın bulunduğunu belirtmiştir (Buckingham, 1827). İpekoğlu, Bekir Paşa, Çarşı, Hüseyin Efendi, Dilaver Paşa ve Domat Hamamı, İç Kale'de Kale, Maristan, Yeni Kapı, Mirza ve Suakar Hamamları günümüze ulaşamayan hamamlardır (Sözen, 1971).

Suriçi Bölgesi'nin kuzeyinde günümüze ağır hasarlı olarak ulaşan Cemşid Bey (Cıncıklı) Hamamı, kuzeydoğusunda Çardaklı Hamamı, Paşa (Behram Paşa) Hamamı, kuzeybatısında Vahap Ağa Hamamı ve Kadı Hamamı, güneybatısında Melik Ahmet Paşa Hamamı ve Deva Hamamı bulunmaktadır (Işık & Halifeoğlu, 2019). Özel mülkiyetli olan Vahap Ağa Hamamı ve Deva Hamamı Gazi Caddesi, Melik Ahmet Paşa Hamamı ise Melik Ahmet Caddesi üzerinde yer almaktadır (Şekil 2). Çardaklı Hamamı, Kadı Hamamı ve Paşa (Behram Paşa) Hamamı'nın restorasyonları Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından tamamlanmış olup, hamamlar kullanıma açılmamıştır. Bölgede yer alan hamamların tümü günümüzde özgün işleviyle aktif olarak kullanılmamakta olup, Vahap Ağa Hamamı,

Deva Hamamı ve Melik Ahmet Paşa Hamamı ticari mekân olarak işlevlendirilmiştir (Işık & Halifeoğlu, 2020).

Şekil 2. Tarihi Diyarbakır hamamlarının Suriçi Bölgesindeki konumları (KAİP, 2017 üzerinden düzenlenmiştir)

3.2.Yeniden işlevlendirilen Vahap Ağa Hamamı'nın konumu ve mimari özellikleri

Suriçi Bölgesi'ndeki Gazi Caddesi üzerindeki ticari aksta yer alan Vahap Ağa Hamamı'nın Osmanlı Dönemi'nde 17. yüzyılda inşa edildiği belirtilmektedir (Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, 2024) (Şekil 3 a,b).

Şekil 3. (a) Vahap Ağa Hamamı (Sözen, 1971), (b) Vahap Ağa Hamamı (Tuncer, 2003)

L plan düzenindeki hamamın, soğukluk, sıcaklık, ılıkılık ve külhan bölümleri günümüze ulaşmıştır. 2013 yılında restorasyonu tamamlanan hamamın, yıkılan soyunmalık bölümü çelik malzemelerle güçlendirilerek soğukluk kısmına eklenmiştir. Gazi Caddesi üzerindeki girişi kapatılan hamama,

Telgrafhane Sokak'a bakan ılıklik bölümünden girilmektedir. Hamamın, soğukluk, sıcaklık, ılıklik ve halvet bölümleri kubbe ile örtülüdür (Işık, 2023) (Şekil 4, Şekil 5, Şekil 6 a,b).

Şekil 4. Vahap Ağa Hamamı konumu
(Google Earth, 2024)

Şekil 5. Vahap Ağa Hamamı planı
(Dağtekin, 2017)

a

b

Şekil 6. (a) Vahap Ağa Hamamı sokak girişi, (b) ana girişi (2024)

Kare plana sahip soğukluk bölümünün boyutları yaklaşık olarak 12x12 metredir. Yapıdan kubbeye geçiş elemanı olarak tromplar kullanılmıştır. Ancak soğukluğun üstünü örten kubbe, dışarıdan sekizgen karnak üzerine oturtularak tuğla malzeme ile kaplanmıştır. Soğukluk bölümünün ışık ve hava almasına yardımcı olan sekizgen formlu aydınlık feneri bulunmaktadır (Şekil 7 a, b).

a

b

Şekil 7. (a) Soğukluk bölümü aydınlık feneri, (b) soğukluk iç mekân detayı (2024)

Ana girişin (ılıklik) batı yönünde üzeri tuğla malzemeden yapılmış kubbe ile örtülü sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Kubbeye dört adet pencere ile aydınlatma ve havalandırma sağlanmaktadır. Aynı zamanda sıcaklık bölümünün üzerinde buhar çıkışını sağlayan “fil gözleri” bulunmaktadır. Sıcaklık bölümü köşelerinde halvet odaları ile halvet odalarının arasında dört adet “eyvan” bölümleri yer

almaktadır. Sıcaklık bölümünden sonra külhan ve su deposu gelmektedir. Külhan bölümüne ulaşım Manav Sokak'tan sağlanmaktadır (Şekil 8 a, b).

Şekil 8. (a) Sıcaklık bölümü, (b) sıcaklık bölümü iç mekân detay (2024)

3.3. Vahap Ağa Hamamı'nın işlev değişimi süreci

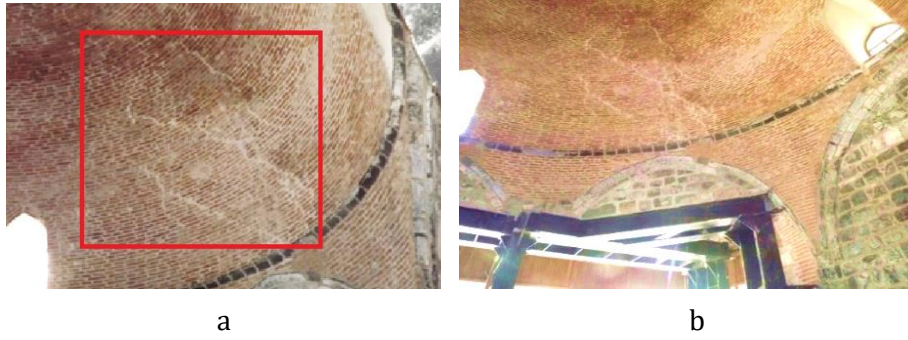
Vahap Ağa Hamamı, Diyarbakır Suriçi Bölgesi'nde yer alan ve özgün işlevini kaybetmiş tarihi bir yapıdır. 2013 yılında başlatılan restorasyon çalışmaları, hamamın özgün işlevi dışında, yeni bir kullanım biçimi olarak restoran ve kafe işlevine dönüştürülmesini içermektedir. Restorasyon süreci hem fiziksel yapının korunmasını hem de mekânın yeni işlevine uygun hale getirilmesini hedeflemiştir. Bu dönüşüm süreci, yapının tarihsel ve kültürel değerlerinin korunarak, modern kullanıma entegre edilmesini amaçlayan bir yeniden işlevlendirme örneği oluşturmıştır.

Vahap Ağa Hamamı'nın eski işlevi, halk arasında temizlik ve sosyal etkileşimin merkezi olarak önemli bir rol oynamaktaydı. Ancak, modern yaşam tarzlarının değişmesi ve yeni hijyen anlayışlarının gelişmesiyle birlikte, bu tür yapılar zamanla işlevsiz hale gelmiştir. Vahap Ağa Hamamı, bu bağlamda, geçmişin izlerini taşıırken aynı zamanda modern işlevlerle yeniden hayata geçirilmiştir.

Restorasyon sürecinde, hamamın mevcut yapısal bozulmaları tespit edilerek, özgün malzemelere sadık kalınarak güçlendirme ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu süreç, hamamın soğukluk, sıcaklık ve ılıkılık gibi önemli işlevsel alanlarının dönüştürülmesini de içermektedir. Restoran ve kafe olarak yeniden işlevlendirilen alanlarda, bu mekânların sosyokültürel işlevlerini sürdürebilmesi için yeni düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, soğukluk ve sıcaklık bölümleri, yeni kullanım amacına uygun şekilde kafe alanlarına dönüştürülmüş; ılıkılık ve külhan gibi alanlarda ise özgün yapının karakteristik özelliklerine zarar vermeden oturma düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir.

Vahap Ağa Hamamı'nın yeniden işlevlendirilmesi hem yapının tarihî değerinin korunmasını hem de kent kültürüne katkı sağlanmasını amaçlayan bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu süreçte, özgün yapının mekânsal düzeni, mimari özellikleri ve tarihi dokusuyla uyumlu müdahalelerin yapılması büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, yapılan restorasyon ve güçlendirme uygulamaları, yapının özgün kimliğine zarar vermeden modern kullanım için uyumlu bir alan oluşturulmasını sağlamıştır.

Vahap Ağa Hamamı'nın restorasyon sürecinde, özgün taş duvar örgüsünün ortaya çıkarılması amacıyla çimento esaslı harçla sıvalı duvarlarda raspa işlemi yapılmıştır. Bu işlemin amacı, hamamın tarihi dokusunun daha iyi korunarak özgün yapısının belirginleştirilmesidir. Ancak restorasyon çalışmalarında, kubbenin askıya alınmaması nedeniyle mevcut çatlakların genişlediği gözlemlenmiştir. Kubbedeki çatlaklar, daha sonra çimento esaslı malzemelerle geçici olarak doldurulmuş ve bu sayede yapının geçici stabilizasyonu sağlanmıştır. Ancak, bu tür geçici çözümler yerine kalıcı güçlendirme yöntemlerinin uygulanması gerekmektedir (Şekil 9 a, b).

Şekil 9. (a) Soğukluk bölümü kubbesi çatlak hasarı, (b) giriş bölümü kubbe hasarı (2015)

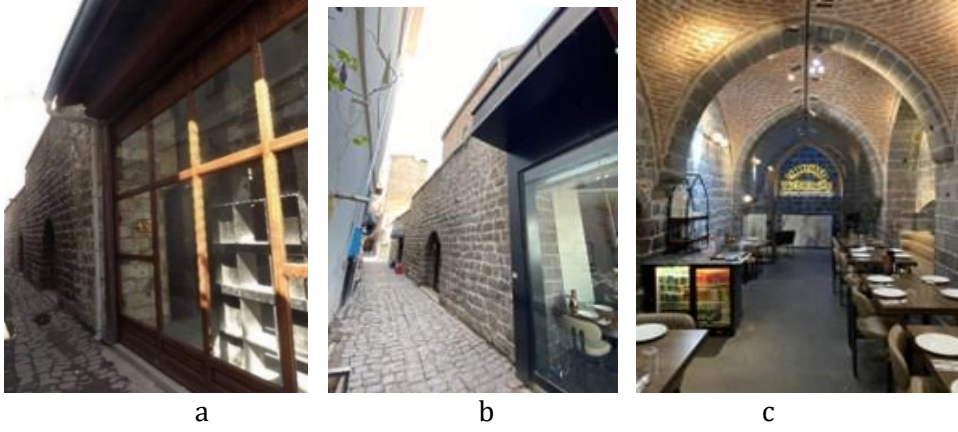
Vahap Ağa Hamamı'nın soğukluk bölümünde, 1970'li yıllarda kubbeyi taşıyan ana duvarların yıkılması sonucu, bu bölüme ticari mekanlar eklenmiş ve zamanla bu mekanlar hamamın özgün işlevinden uzaklaşarak kısmi tahribatlara yol açmıştır. Yıkılan duvarlar nedeniyle, kubbeyi taşıyan taşıyıcı sistemde kesit kaybı yaşanmış, bu da strüktürel hasarlara ve kubbede yanal açılmalara sebep olmuştur.

2013 yılında başlayan restorasyon çalışmaları kapsamında, doğu kanadındaki soğukluk bölümündeki yıkılan duvarların yerine metal taşıyıcı elemanlar eklenmiştir. Bu taşıyıcılar, çerçeve şeklinde yerleştirilen çelik malzemeden üretilmiş ve soğukluk bölümünün duvarlarına ankre edilerek güçlendirme yapılmıştır. Taşıyıcı sistemin önemli bir parçası olan NPI çelikleri, kemerlerin birleşim noktalarına yerleştirilmiş ve bu çelik ayaklar, zeminle bağlantı kurarak ankraj plakaları ile sabitlenmiştir. Ayrıca, yatayda birbirleriyle bağlantılı olan iki NPI çeliği, kemerlerin birleşim noktasına denk gelen akslar boyunca boydan boya çelik kirişlerle bağlanmıştır. Bu çelik kirişler, taşıyıcı duvarlara lama demirlerle ankre edilmiş ve soğukluk bölümünün eski taşıyıcı duvarlarının yerini modern bir güçlendirme yöntemi olan çelik taşıyıcılar almıştır. Bu müdahale hem yapının strüktürel bütünlüğünü korumaya hem de tarihi yapının özgün mimarisine zarar vermemek adına modern mühendislik tekniklerinin kullanıldığı bir güçlendirme çözümü sunmaktadır (Şekil 10 a, b).

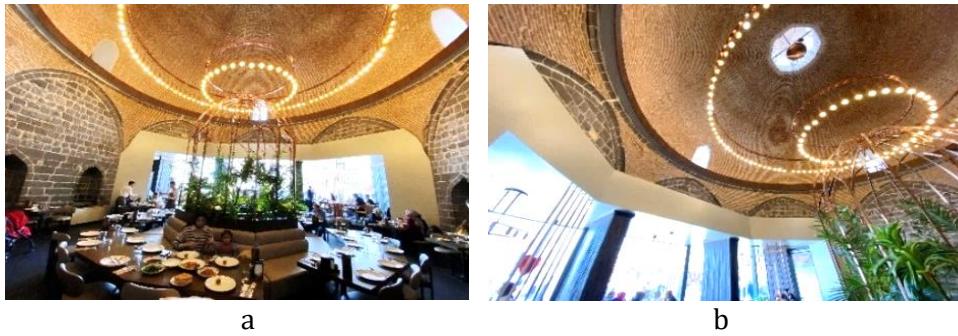
Şekil 10. (a) Hamam girişine eklenen metal malzemeli yatay ve (b) dikey taşıyıcı elemanlar (2015)

Restorasyon sonrası, hamamın özgün işlevi dışında restoran ve kafe olarak yeniden işlevlendirilmesi amacıyla, yapının planında bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerle, yapı günümüz ihtiyaçlarına uyum sağlamak adına işlevsel değişikliklere uğramıştır. Hamamın, Gazi Caddesi üzerindeki esas girişi kapatılarak, Telgrafhane Sokak'tan, ılık bölümüne açılan yeni bir giriş yapılmıştır. Bu değişiklik, hem yapının çevresel özellikleriyle uyumlu bir kullanım oluşturmuş, hem de yapı içinde işlevsel ve ticari açıdan erişimi kolaylaştırmıştır. Yeni girişin düzenlenmesi hem mekânsal akışa uygunluk hem de tarihsel yapının korunması açısından önemli bir müdahale olmuştur (Şekil 11 a, b, c).

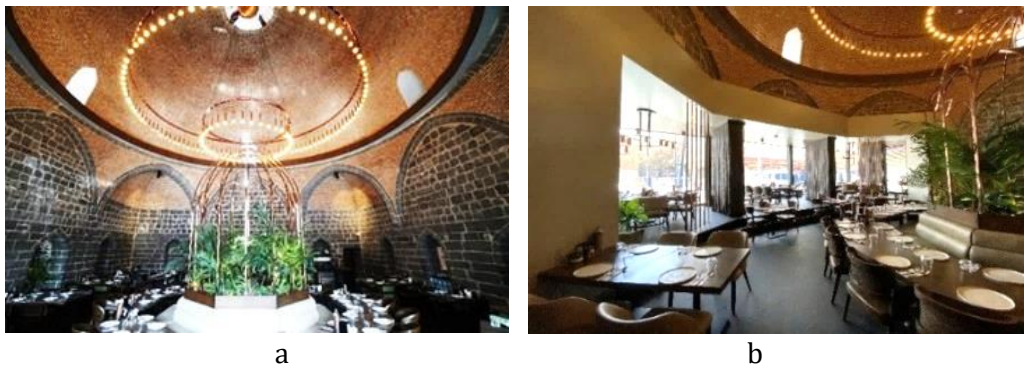
Şekil 11. (a) Sokak girişi (2015), (b) Telgrafhane Sokak girişi (2025), (c) ılıklik bölümü (2025)

Gazi Caddesi üzerinde yer alan soğukluk bölümüne, ılıklik bölümünden geçilerek ulaşılmaktadır. 1.50 metre yükseklikteki alçak kemerli kapıdan geçilerek ana servis alanına ulaşılır. Soğukluk bölümünde gerçekleştirilen restorasyonla birlikte, çelik taşıyıcılarla güçlendirilen ve kompozit malzemelerle kapatılan bu mekan, restoran alanının bir parçası haline getirilmiştir. Bu düzenleme, yapının tarihsel dokusunun korunmasını sağlarken, aynı zamanda yeni işlevi için gerekli olan modern yapı elemanlarını da içermektedir (Şekil 12 a, b).

Şekil 12. (a) Soğukluk bölümü, (b) soğukluk bölümünde çelikle güçlendirilen alan (2025)

Giriş bölümü ile soğukluk bölümü birleştirilerek geniş bir alan haline getirilmiştir. Bu birleşen bölümde, merkezdeki havuz çevresi sekizgen formda bir oturma alanı olarak tasarlanmıştır. Bu düzenleme hem estetik hem de fonksiyonel açıdan mekânın sosyal kullanımını desteklemekte ve ziyaretçilere rahat bir oturma alanı sunmaktadır (Şekil 13 a, b).

Şekil 13. (a) Yeni işlevlendirilen soğukluk bölümü, (b) iç mekân düzenlemesi (2025)

Yapının kısmen hasarlı olan kubbesine restorasyon sürecinde çekme çemberi eklenmiş, böylelikle kubbenin yanal açılmaları engellenmiştir. Çekme çemberi, kubbenin yapısal bütünlüğünü sağlamak için kritik bir uygulama olmuştur. Ayrıca, kubbenin çevresindeki duvarlara ankre edilen çelik kirişler ve düşey taşıyıcılar, restorasyon sonrasında tefriş malzemeleriyle kapatılarak yapının estetik görünümüne uygun bir şekilde tamamlanmıştır (Şekil 14 a, b).

a (2015)

b (2025)

Şekil 14. (a) Soğukluk bölümü restorasyon öncesi, (b) işlevlendirme sonrası değişimler

Soğukluk bölümünde yer alan aydınlık feneri yeniden onarılmış ve kubbe eteğindeki pencereler, sabit pencerelerle değiştirilmiştir. Aydınlık fenerinin üzerindeki çatı kiremitleri yenilenmiştir. Hamamın ılıkılık ve halvet bölümlerinin üzeri tuğla malzemeden yapılmış küçük kubbelerle örtülü olup, kubbelerde fil gözleri bulunmaktadır (Şekil 15 a, b).

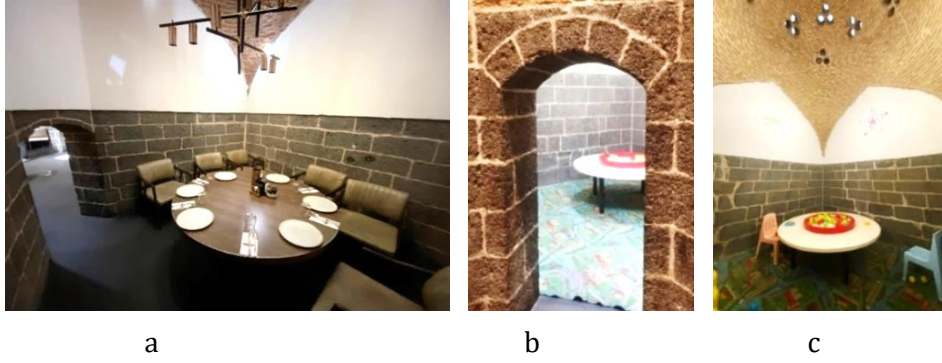
a

b

Şekil 15. (a) Soğukluk bölümü aydınlık feneri ile (b) ılıkılık bölümündeki fil gözleri (2025)

Restoran olarak işlevlendirilen tarihi hamamda, yeni işlevinin gerektirdiği ihtiyaçlara uygun düzenlemeler arasında sirkülasyon alanları, mutfak, tuvaletler ve oturma düzeni gibi temel unsurlar yer almaktadır. Ilıklık ve sıcaklık bölümleri, ayrıca sıcaklık bölümünde yer alan halvet odaları (özel yıkanma odaları), çocuk oyun alanı ve özel rezervasyon mekanları olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Bu dönüşüm, yapının tarihsel dokusunu koruyarak fonksiyonel ihtiyaçları karşılamayı ve mekânsal çeşitliliği artırmayı amaçlamaktadır (Şekil 16 a, b, c).

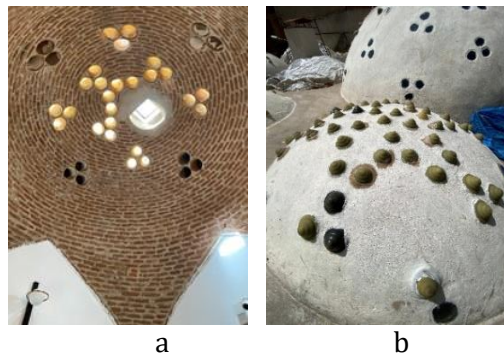
Şekil 16. (a) Sıcaklık bölümündeki özel rezervasyon mekânı, (b, c) çocuk oyun alanı olarak işlevlendirilen halvet odaları (2024)

Sıcaklık bölümü, restorasyon sonrasında tamamen yemek salonları olarak işlevlendirilmiştir. Sıcaklık bölümüne bitişik konumda yer alan ve özgün plan düzeninde ayrı mekanlar olarak kullanılan külhan ve su deposu, yıkılarak birleştirilmiş ve bu alan mutfak servis mekânı olarak düzenlenmiştir. Bu değişiklik, hamamın tarihi yapısına zarar vermeden işlevsel olarak modern restoran ihtiyaçlarına uygun bir düzenleme sağlamıştır (Şekil 17 a, b).

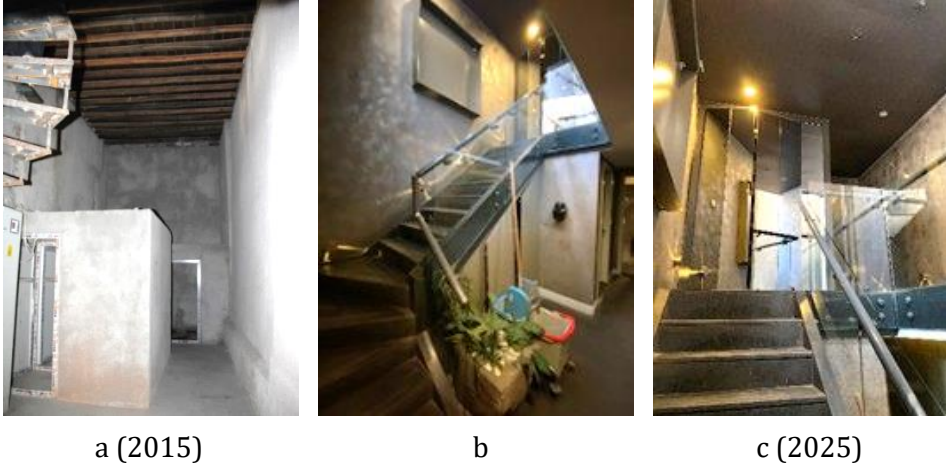
Şekil 17. (a) Sıcaklık mekânı, (b) mutfaka dönüştürülen külhan bölümü (2025)

Külhan ve su deposundaki duvar, baca vb. yapı elemanları kaldırılmış ve yerine mutfak için gerekli yeni bacalar eklenmiştir. Bu alanlarda, buhar çıkışlarını sağlayan “fil gözleri” adı verilen yuvarlak formlu açıklıklar, restorasyon sonrası camla kapatılarak mekanların dış ortam koşullarından korunması sağlanmıştır. Ancak, bazı kubbelerdeki “fil gözlerinin PVC esaslı malzemelerle kapatılması, sıcaklık etkisiyle kısmi yoğuşmaya yol açmıştır. Bu durumun, yapının içindeki hava dolaşımını etkileyeceği ve zamanla hasara yol açabileceği düşünülmektedir (Şekil 18 a, b).

Şekil 18. (a) Sıcaklık bölümündeki cam fil gözleri, (b) soğukluk bölümündeki PVC fil gözleri (2025)

Vahap Ağa Hamamı'nda restorasyon sonrasında yeniden işlevlendirme sürecinin gereksinimlerine göre, ılıklik kısmındaki eski helalar kaldırılarak modern tuvalet alanları yeniden tasarlanmıştır. Alanın küçük olması nedeniyle, kadın ve erkek tuvaletlerini ayırmak için asma kat yapılmıştır. Bu asma kat, çağdaş bir uygulama olan çelik malzeme kullanılarak inşa edilmiş ve çelik merdivenle ulaşım sağlanmıştır. Ayrıca, çatıya çıkışı sağlayan metal bir merdiven eklenmiştir. Eski helaların bulunduğu bölümdeki ahşap kirişler, yeni düzenlemeyle asma tavanlarla kapatılarak mekânın estetik ve fonksiyonel ihtiyaçları karşılanmıştır (Şekil 19 a, b, c).

Şekil 19. (a) Yeniden işlevlendirmeye bağlı tasarlanan erkek-kadın tuvalet bölümlerinin önceki (2015) ve (b, c) sonraki durumu (2025)

Vahap Ağa Hamamı'nın soğukluk bölümünde doğal ve yapay aydınlatmalar kullanılarak mekânın aydınlatma ihtiyaçları karşılanmıştır. Aydınlik feneri ve kubbe kasnağı etrafındaki küçük pencereler, doğal ışık alımını sağlar. Ilıklık ve sıcaklık bölümlerinde doğal ışık kullanımının yanı sıra, yapay aydınlatmalarla desteklenmiştir. Bu bölümlerde yapay aydınlatma oranı soğukluk bölümüne göre daha düşüktür ve daha küçük alanlar için spot ışıklar tercih edilmiştir. Yapının iklimlendirme sistemi bulunmadığı için, ısıtma ve soğutma çözümleri olarak klimalar kullanılmıştır (Şekil 20 a, b, c).

Şekil 20. (a) Soğukluk ve (b, c) ılıklik bölümlerindeki aydınlatmalar (2025)

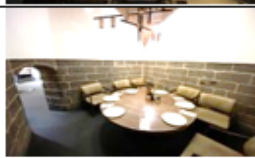
Vahap Ağa Hamamı'nda 2013 yılında başlatılan ve 2015 yılında tamamlanan restorasyon süreci sonrasında değişim ve dönüşümler gerçekleştirilmiştir. Restoran olarak işlevlendirme sürecinde hamam mekanlarındaki düzenlemelerde özgün mimari özellikleri dışına çıkılarak her mekânda farklı kullanım alanları oluşturulmuştur. Bu alanlarda genellikle mekânsal değişimlerin yanında konfor koşullarına uygun olarak kısmi malzeme değişim ve eklemeleri yapılmıştır. Hamamın özgün mimarisinde büyük değişimler olmamakla birlikte mevcut kullanım alanları restoran kullanımına

yönelik düzenlenmiştir. Yeniden işlevlendirilen hamamda, restorasyon aşaması ve sonrasında değişim ve dönüşümün yer aldığı mekânsal düzenlemeler yapılmıştır. Yapıda yeniden işlevlendirmeye yönelik müdahaleler, yerinde yapılan alan çalışması ile gözlemlenerek tespit edilmiştir (Tablo 1, Tablo 2).

Tablo 1. Yeniden işlevlendiren Vahap Ağa Hamamı mekanlarında yapılan müdahaleler

Müdahale Alanı	Açıklama
Taş Duvarlar	Çimento sıvalar raspalanarak taş duvarlar ortaya çıkarılmıştır.
Tuvaletler	Helalar kaldırılarak asma katla tuvaletler oluşturulmuştur.
Soğukluk Bölümü	Yıkılan duvar ve kemerler çelik taşıyıcılarla güçlendirilmiştir.
Havuz ve Eyvanlar	Havuz çevresi oturma alanına, eyvanlar yemek alanına dönüştürülmüştür.
Giriş Düzeni	Gazi Caddesi girişi kapatılmış, yeni giriş Telgrafhane Sokak'tan verilmiştir.
Halvet Odaları	3 halvet VIP yemek alanı, 1'i çocuk oyun alanı olarak düzenlenmiştir.
Su Deposu	Hazırlık mutfağına dönüştürülmüştür.
Külhan	Ana mutfak olarak yeniden işlevlendirilmiş, açık mutfak sistemi kurulmuştur.
Fil Gözleri	PVC ve cam ile kapatılmıştır.
Baca Sistemleri	Yeni mutfak bacaları eklenmiş, külhan bacası korunmuştur.
Tuğla Kubbe Örtüsü	Sıva raspası yapılarak tuğla dokusu açığa çıkarılmıştır.
Zemin Döşemesi	Bazalt döşemede kısmi yenilemeler yapılmıştır.
Dış Cephe	Özgün doku korunarak sınırlı müdahaleler yapılmıştır.
Aydınlatma ve İklimlendirme	Doğal ve yapay aydınlatmalar, klimalar eklenmiştir.
Genel Mimari Koruma	Özgün plan ve mimari unsurlar korunmuştur.
Kültürel ve Ekonomik Katkı	Restoran işleviyle kent turizmine katkı sağlamaktadır.

Tablo 2. Yeniden işlevlendiren Vahap Ağa Hamamı'ndaki müdahale konumları ve mekânsal analizi

KONUMU	ADI	ESKİ İŞLEVİ	YENİ İŞLEVİ	TAŞIYICI ÖĞE	ÜST ÖRTÜ	MEVCUT DURUM
	Soğukluk Bölümü	Soyunma alanı, giriş	Yemek Salonu	-Duvar -Döşeme -Kemer	Tuğla Kubbe	
	Sıcaklık Bölümü	(Yıkama alanı)	Yemek Salonu	-Duvar -Döşeme -Kemer	Tuğla kubbe	
	Sıcaklık Bölümü Halvet Odaları	(Özel Yıkama Bölümleri)	-Özel yemek odası -çocuk oyun alanı	-Duvar -Döşeme -Kemer	Tuğla kubbe	
	Ilıklık Bölümü	(Dinlenme alanı)	-Yemek Salonu - Giriş - Kasa	-Duvar -Döşeme -Kemer	Tuğla kubbe	
	Su deposu	(Su deposu)	Hazırlık Mutfığı	-Duvar -Döşeme -Kemer	Taş döşeme	
	Külhan	(ısıtma)	Mutfak	-Duvar -Döşeme	Taş döşeme	
	WC (Hela)	Erkek-Kadın WC		-Duvar -Döşeme	Ahşap kiriş-asma tavan	

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

4.1. Vahap Ağa Hamamı'nın işlev değişimi sürecine ilişkin kritik analiz ve tartışmalar

Vahap Ağa Hamamı'nın özgün işlevinin kaybedilerek restoran ve kafe gibi ticari işlevlere dönüştürülmesi, modern kullanım ihtiyaçları ile tarihi yapının korunması arasında bir denge kurma çabasını yansıtmaktadır. Ancak bu süreç, tarihî yapılar üzerinde yapılan her işlev değişikliği gibi çeşitli zorluklar meydana gelmesine yol açmıştır.

Yapının tarihî değerinin korunması:

Restorasyon sürecinde yapılan güçlendirme uygulamaları, yapının taşıyıcı sisteminin güvenliğini sağlamak için gerekli olup bazı müdahalelerin özgün yapının estetik bütünlüğüne zarar verdiği tartışmalıdır. Özellikle, hamamın iç mekân düzenlemeleri sırasında yapılan bazı eklemeler ve iç mekan düzenlemeleri, tarihi dokuyu kısmen zedelemiş ve özgün hamam atmosferinin kaybolmasına yol açmıştır. Örneğin, soğukluk, ılıklik ve sıcaklık gibi hamamın tipik bölümlerine müdahale edilerek, bu alanlar modern sosyal kullanım için uygun hâle getirilmiş olsa da yapılan bu müdahaleler, hamamın modernize edilerek tarihsel karakterinin ve özgün mimarisinin bozulmasına neden olmuştur.

Sosyo-kültürel ve mekânsal dönüşüm:

Vahap Ağa Hamamı'nın, sosyal etkileşimin önemli bir mekânı olarak işlev görmesi, eski dönemdeki kullanıcılara sunduğu deneyimi yansıtan bir özelliktir. Ancak, bu tarihî hamamın kafe ve restoran gibi ticari alanlara dönüştürülmesi, toplumsal kullanımın özünü kaybetmesine neden olmuştur. Restoran-kafe gibi ticari kullanımlar, geçmişteki sosyal etkileşimi teşvik eden kamusal işlevleri tam anlamıyla yerine getirmemektedir. Diğer yandan, bu tür işlevler, mekânın ekonomik açıdan sürdürülebilirliğini sağlamak adına yararlı olmakla birlikte hamamın günümüze kadar yaşatılmasına olanak tanımıştır.

Mekânın yeniden işlevlendirilmesi ve toplumsal katkı:

Restoran ve kafe gibi işlevler, kentsel dokuda değer kazanan, canlı sosyal alanlar oluşturabilir. Vahap Ağa Hamamı, Diyarbakır Suriçi Bölgesi'nin turistik çekiciliğine katkıda bulunmuş, bölgenin kültürel mirasına olan ilgiyi artırmıştır. Ancak, bu tür işlevlerin getirdiği ticari yön, hamamın eski toplumsal rolünü değiştirmiş ve hamamın anlam dünyasında dönüşüm yaratmıştır. Yapının yeniden işlevlendirilmesi, toplumsal kullanım alanına katkıda bulunmuş olsa da aynı zamanda kentsel belleğin bir parçası olarak geleneksel işlevini ve sosyal işlevselliğini yitirmiştir.

Teknik ve estetik sorunlar

Restorasyon sürecinde yapılan güçlendirmeler ve yenilemeler, yapıların güvenliğini sağlamak amacıyla kaçınılmaz olmuştur, ancak bazı estetik ve mekânsal müdahaleler tartışmalıdır. Özellikle iç mekânlarda yapılan düzenlemeler, restoran-kafe fonksiyonlarına hizmet etmek amacıyla özgün mekân yapısını değiştirmiştir. Örneğin, hamamın sıcaklık bölümü, yemek yeme alanı olarak kullanılmaya başlanmış; soğukluk ve ılıkılık gibi alanlarda da farklı oturma düzenlemeleri yapılmıştır. Bu tür değişiklikler, hem yapının orijinal fonksiyonlarını kaybetmesine yol açmış hem de iç mekânların özgün atmosferini etkilemiştir. Bu durum, restorasyon sürecinin başarısının değerlendirilmesinde önemli bir ölçüt oluşturmaktadır.

4.2. Sonuç ve Öneriler

Vahap Ağa Hamamı'nın işlev değişimi süreci, tarihî yapıların yeniden işlevlendirilmesi ile ilgili bir dizi önemli soruyu gündeme getirmektedir. Yapının restorasyon ve güçlendirme çalışmaları, geçmişin izlerini günümüze taşıma açısından başarılı bir adım olmuştur; ancak yapılan değişikliklerin hamamın özgün kimliğini ne kadar koruduğu hala tartışmaya açıktır. Bu tür işlev değişikliklerinin, tarihi yapıların korunması ve yaşatılması açısından sürdürülebilir bir yaklaşım sunduğu söylenebilir. Ancak, özgün işlevlerin korunarak yeniden işlevlendirilmesi, mimari ve sosyal bütünlüğün sağlanması bakımından daha dikkatli bir denetim ve planlama gerektirmektedir.

Bu çalışma kapsamında, Diyarbakır Suriçi Bölgesi'nde yer alan ve günümüzde restoran olarak yeniden işlevlendirilmiş tek tarihi hamam örneği olan Vahap Ağa Hamamı'nın geçirdiği mekânsal dönüşüm süreçleri ele alınmıştır. Yapının özgün mimari özellikleri, restorasyon süreci öncesi ve sonrası karşılaştırmalı olarak incelenmiş; yeniden işlevlendirme sürecinin yapıya olan etkileri değerlendirilmiştir. Soğukluk bölümünün özgün halinden saparak yıkılması, taşıyıcı sistemin zayıflamasına ve kubbede yapısal hasarlara yol açmıştır. Restorasyon kapsamında yapılan güçlendirme uygulamaları, yapının korunmasına yönelik önemli adımlar olmakla birlikte, geçici ve sınırlı çözümler niteliğindedir.

Günümüzde restoran olarak kullanılan yapı, mimari bütünlüğü ve kültürel kimliğiyle Diyarbakır kent belleğinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, yapı hem tarihi bir miras unsuru hem de işlevsel olarak yaşayan bir mekân örneği olma niteliği taşımaktadır. Ancak, yeniden işlevlendirme süreci yalnızca fiziksel dönüşümlerle değil, aynı zamanda koruma, sürdürülebilirlik ve kullanıcı bilinci gibi çok boyutlu değerlendirmelerle ele alınmalıdır. Yapıyla ilgili sunulan öneriler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Yeniden işlevlendirilen Vahap Ağa Hamamı'na yönelik öneriler

Başlık	Açıklama
Kamulaştırma	Yapının özel mülkiyetten kamuya devri sağlanmalı, korunma süreci kamu güvencesine alınmalıdır.
Proje Güncellemeleri	Rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri mevcut duruma göre güncellenmeli; soğukluk bölümünde kalıcı güçlendirme yapılmalıdır.
Uzman Kurul Oluşturulması	Restorasyon süreci, üniversitelerden akademisyenlerin ve uzmanların yer aldığı disiplinler arası bir kurul tarafından denetlenmelidir.
Mimari-Teknik Analiz	Yeni işlevlendirme kararları, taşıyıcı sistem, mekân düzeni ve malzeme uyumu göz önünde bulundurularak mimari-teknik analizlere dayandırılmalıdır.
Koruma Bilinci	İşletmecilere ve çalışanlara yönelik periyodik eğitimlerle koruma bilinci oluşturulmalı, yapının zarar görmesi önlenmelidir.
Erişilebilirlik	Yapının engelli bireylerin kullanımına uygunluğu denetlenmeli, gerekirse erişilebilirlik düzenlemeleri yapılmalıdır.
Çağdaş Müdahale İlkeleri	Yeni işlev ve çağdaş ekler, yapı özgünlüğünü koruyacak şekilde, uzman denetiminde hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.

Vahap Ağa Hamamı'nın yeniden işlevlendirilerek günümüzde aktif biçimde kullanılması, sadece bir yapı ölçeğinde değil, kent kültürünün korunması ve yaşatılması açısından da önemli bir örnek teşkil etmektedir. Tarihi yapılar, toplumların geçmişine ait izleri taşıyan ve kent belleğinin oluşmasında büyük rol oynayan canlı belgelerdir. Bu bağlamda, Vahap Ağa Hamamı gibi bir kültürel miras unsurunun, restorasyon ve yeniden işlevlendirme süreçleriyle korunarak, günümüz ihtiyaçlarına yanıt verecek şekilde kullanılması, tarihsel süreklilik ve mekânsal kimliğin sürdürülebilirliği açısından olumlu bir adımdır. Ancak bu süreçte yapılan mekânsal müdahalelerin, tarihî dokunun bozulmasına yol açmaması, aksine yapının özgün karakterini desteklemesi gerekir.

Yapının yeni kullanım biçimiyle hem fiziksel korunması sağlanmış hem de kültürel mirasın kent yaşamı içinde sürekliliği desteklenmiştir. Ayrıca işlev değişikliğinin yarattığı ekonomik canlılık ve turistik çekicilik, yapının yalnızca fiziksel bir nesne olarak değil, sosyal bir odak olarak da değer kazandığını göstermektedir. Vahap Ağa Hamamı örneği, tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesinde bütüncül, koruma odaklı ve işlevsel yaklaşımların önemini vurgulayan bir örnek olarak ele alınmıştır.

Restorasyon ve yeniden kullanım sürecinde karşılaşılan sorunlar, yapı üzerinde oluşturulan niteliksiz ekler ya da yapının taşıyıcı sistemine zarar verecek müdahaleler, koruma ilkeleri açısından ciddi riskler taşımaktadır. Bu nedenle Vahap Ağa Hamamı örneği, yalnızca iyi uygulamaların değil, aynı zamanda eksikliklerin ve hatalı yaklaşımların da gözler önüne serildiği bir durum tespiti niteliği taşımaktadır. Yapılan bu çalışma, benzer nitelikteki tarihi hamamların korunarak yeniden işlevlendirilmesine yönelik doğru müdahale stratejilerinin geliştirilmesi, restorasyon projelerinin bilimsel ve disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınması ve yapıların kamusal bir bilinçle yaşatılması açısından yol gösterici bir model sunmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT**Research Problem & Purpose**

Historical baths have been important structures reflecting the social and cultural life of cities since the period they were built. The spatial arrangements of bath structures differ from other types of structures. Therefore, to examine bath structures, existing spatial definitions must be known well. Baths where bathing activities take place in cities are commercial structures that contribute to the social life of the cities they are located in. Bath structures are built in a plan layout that includes cold, warm, toilet, shaving, heat, furnace, and water tanks. In baths where dressing activities take place in the cold section, washing activities are conducted in the hot section. Cold and hot spaces, which vary according to their size and frequency of use, have been the spaces that determine the dimensions of baths. In the "cold" sections called dressing, there are iwans, light lanterns, and windows. In the transitions from the cold section to the hot section, there are spaces called tepid, toilet, shaving and felting. These spaces, the sizes, and numbers of which are shaped according to the sizes of the baths, have made an important contribution to the determination of the plan layout of baths. In the hot sections where bathing activities take place, iwans and special rooms called "halvet" are placed in the corners. There are "elephant eyes" and windows in the dome of the hot section that provide steam outlet and lighting. The "hell" section, where hot water steam is circulated on the walls and where there are water channels under the floor, is positioned under the hot floor continued legs. The historical baths in Diyarbakır are in the Suriçi Region.

The historical baths were built in areas close to the city's entrance gates between the 16th and 17th centuries (Yılmazçelik, 1995) and had social and commercial structures. The city, which has four main gates, is located as Urfa Gate (Rum Gate) in the west, Yeni Gate in the east, Dağ Gate in the north and Mardin Gate in the south. In this study, brief architectural analyses of the historical baths located in the Suriçi Region of Diyarbakır were made, and in the case of one of these baths, Vahap Ağa Bath, which was re-functioned, the changes and transformations in the structure due to re-functioning were examined. The changes and transformations were examined from the beginning of the restoration works to the present day, and the arrangements made in the structure due to re-functioning were discussed.

In the study, a comprehensive literature review was conducted including scientific theses, articles and application research on functionalization and reuse of historical structures. To obtain data on Vahap Ağa Bath, which was selected as a sample from historical hammams, documents, papers and maps related to the structure were obtained from the public institutions of the city, such as the Foundations Regional Directorate, Cultural Heritage Protection Regional Board and Metropolitan Municipality, and were rearranged to be used in the article. During the preparation of the article, an on-site field study was conducted to determine the current location and deteriorations of Vahap Ağa Bath. In the field study, deteriorations were determined with visual observations and current situation analysis and documented with photographs. According to the archives containing the reinforcement applications made during the restoration and repair process of Vahap Ağa Bath, past and present architectural analyzes were compared. After the field study, faulty restoration, user-related and Refunctionalization-related deteriorations were determined with current situation analyses and suggestions were presented on the subject.

Findings

Baths are social and commercial structures arranged according to their functions in traditional architecture. These structures have different spatial arrangements compared to other types of structures due to their unique functions. Examining the sections where the hammams are named according to their spatial functions is important and necessary for the evaluation of the status of the baths used in their original functions. In this study, historical baths in Diyarbakır were examined. The current conditions of the bath structures were examined through fieldwork, and the changes and transformations that occurred in the structure were evaluated specifically for Vahap Ağa Bath. The privately owned Vahap Ağa Hamam had structural problems due to unqualified interventions prior to restoration. With these interventions, the original architecture of the bath was partially changed by the users. In the restoration work that started in 2013, unqualified interventions were removed, and arrangements were made for re-functioning, and it was completed in 2015. In 2018, with the permission of the Diyarbakır Cultural Heritage Preservation Board, arrangements were made for its use as a restaurant by re-functioning it outside its original function. Changes and transformations were made in the restoration phase and after the spatial arrangements in the re-functioned Vahap Ağa Bath. The cold section of the Vahap Ağa Bath was demolished in the past to add it to the commercial areas on the main facade. During the restoration work, the collapsed load-bearing walls in the cold section were reinforced by adding vertical and horizontal load-bearing elements made of steel. Partial cracks occurred in the dome of the structure, whose load-bearing feature was damaged by the demolition of the load-bearing walls in the cold section. In addition to the injection application for the cracks in the dome, a tension ring was added to the dome to prevent lateral openings of the dome.

Conclusions and Recommendation

Historical structures are cultural heritages that reflect the memory, culture and lifestyle of the societies living in their surroundings. These structures have been partially or completely damaged in the process of reaching the present day from the period they were built. Some structures were abandoned because they did not meet the needs of society, comfort conditions and living standards. The understanding of cleanliness that has continued for centuries has created the need for a place where the act of washing can be conducted over time. Baths were built in line with the emerging needs and were especially located close to the entrance gates of the city and places of worship. Baths, which were actively used in the past, were commercial and social structures where social interaction was provided as well as places that only met the daily or weekly washing needs. The apartment culture required by the modern age and the tendency to use private bathrooms have caused the bath culture to disappear. Spatial arrangements were made in the Vahap Ağa Bath, which was re-functioned, during and after the restoration phase, which included changes and transformations. The interventions made for the re-functioning of the structure were determined by observation through on-site fieldwork. During the restoration process, the stone walls covered with plaster were scraped to reveal the existing stone walls. No additions were made to the structure that contradicted its original architecture. However, the sections used as toilets in the past were reorganized as men's and women's toilets. The arched and columned sections that were demolished in the cold section were supported with steel carriers and completely covered with glass that did not contradict the facade. Although there are many unqualified structures around the structure located on the commercial axis on Gazi Street, partial interventions on the exterior were limited and its original architecture was not damaged. In the bath re-functioned as a restaurant, there is no damage to its original architecture other than the spatial arrangements. Lighting and air conditioning systems suitable for today's comfort conditions were used in the bath.

The original architecture of the structure was taken into consideration in addition to these systems. Some suggestions for the re-functioned Historical Vahap Ağa Bath to be used as a public space other than a commercial space:

- The privately owned bath should be expropriated for maintenance, restoration and repair work.
- To protect the bath with its current condition, the survey, restoration, and restitution projects should be updated.
- Temporary solutions in the cold room dome should be produced and the repaired dome should be suspended, and reinforcement projects should be prepared by relevant experts.
- A committee should be formed from experts and academicians from relevant universities to control and follow up on the projects to be prepared during the implementation phase.
- Architectural and technical analyses should be made by an expert committee for the usage needs of the bath planned to be re-functioned.
- After the re-functioning, it should be checked whether any damage was done during the usage phase and regular information should be provided to the operators and employees to create protection awareness.

As a result, the Historical Vahap Ağa Bath, which is actively used as a restaurant today, has become one of the examples of historical and cultural heritages that have been re-functioned and gained sustainability. It is thought that the study conducted will contribute to the preservation and survival of similar structures and their transfer to the future.

Yazar Katkı Beyanı

A. Fikir ve Kurgu	B. Literatür İncelemesi	C. Yazım
D. Veri Toplama	E. Analiz	F. Eleştirel İnceleme

Nursen Işık : **A/B/C/E/F**

Sedat Aslan: **B/D**

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z. (2005). Doğal ve kültürel mirası koruma alanında geçerli uluslararası belgelerin Türkiye'deki uygulamalara yansımaları. İçinde P. İlgi, P. Yüce Aşkun & P. İ. vd. (Der.), *Korumada 50 yıl* (ss. 9–24). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.
- Ahunbay, Z. (2009). *Tarihi Çevrede Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayını.
- Ahunbay, Z. (2011). *Tarihi Çevrede Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayını.
- Aru, K. A. (1949). *Türk Hamamları Etüdü*. [Yayımlanmamış Doçentlik Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.

- Arabacıoğlu, F. P. & Aydemir, I. (2007). Tarihi çevrelerde yeniden değerlendirme kavramı. *Megaron Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, E-Dergisi*, (2), 4-25.
- Anonim (1990). Hamam Maddesi. *Ana Britanica Ansiklopedisi* (Cilt 10, ss. 330-366). Ana Yayıncılık.
- Asatekin, N. G. (2004). *Kültür ve Doğa Varlıklarımız, Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız?*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, DÖSİMM Basımevi.
- Aydın, D. & Yıldız, E. (2010). Yeniden kullanıma adaptasyonda bina performansının kullanıcılar üzerinden değerlendirilmesi. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 27(1), 1-22. DOI: 10.4305/METU.JFA.2010.1.1.
- Bacon, K. (2001). *The adaptive reuse of heritage buildings*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. University of Calgary.
- Buckingham, J. S. (1827). *Travels in Mesopotamia*. London.
- Çelik, E. (2018). *Geleneksel Türk hamamlarının mekânsal açıdan incelenmesi ve çağdaş yorumu*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Eldem, N. (1988). Yeniden kullanımda simgesellik. *Yapı Dergisi*, (84), 34.
- Erder, C. (1977). Venedik Tüzüğü tarihi bir anıt gibi korunmalıdır. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, (3), 2.
- Dağtekin, E. (2017). Geleneksel Diyarbakır hamamları kataloğu. *Mühendislik Dergisi*, 8(2), 359-370.
- Ergin, N. (2012). Giriş. İçinde N. Ergin (Der.), Anadolu medeniyetlerinde hamam kültürü: Mimari, tarih ve imgelem (Çev. A. Özbay Erozan, ss. 7-15). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Google earth, (2024).
https://earth.google.com/web/search/vahap+a%c4%9fa+hamam%c4%b1/@37.91350357,40.23679179,667.36159535a,163.80234104d,35y,0h,0t,0r/data=CoEBGIMSTQolMHg0MDc1MjE0ZGI1YTFiMTZmOjB4MWI4M2I2NzMwNjc5MzRlZBm_TG_a5_RCQCFJW6ZwTh5EQCoSdmFoYXAgYcSfYSBoYW1hbcSxGAlgASImCiQJn0hATpYzNEARnUhATpYzNMAZE5iN_qQgSUAhMVslPAq5ScBCAggBOgMKATBCAggASgOI_____ARAA
- Hakyemez, B. & Gönül, B. (2014). Eminönü hanlarının yeniden işlevlendirilmesi kapsamında değerlendirilmesi: IV. Vakıfhan. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 7(2), 101-129.
- Işık, N. & Halifeoğlu, F. M. (2019). *Diyarbakır Suriçi Bölgesinde yer alan hamamlarda tespit edilen yapısal sorunların değerlendirilmesi*. Anadolu 3.Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi, 28 -29 Aralık 2019, 446-472.
- Işık, N. & Halifeoğlu F. M. (2020). Tarihi Deva hamamının yapısal sorunlarının belirlenmesinde malzeme analizinin önemi. İçinde Kozlu, H. H. (Ed.), *Mimarlık Bilimlerinde Akademik Çalışmalar Kitabı* (153-168). Livre de Lyon Yayınevi, Lyon, France.
- Işık, N. (2022). Structural Problems Caused by User-induced Changes and Transformations in Historical Baths: The Example of Diyarbakır Melik Ahmet Pasha Baht. İçinde M. Dal, Dr. G. Dinç (Ed.), *Architectural Sciences and Building & Construction* (134-160). IKSAD Publications, ISBN: 978-625-8213-89-8, Ankara.
- Işık, N. (2023). *Çok Katmanlı Kültür Mirasında Diyarbakır Suriçi Mimarisi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Yayınları.
- ICOMOS (2003). *ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi*, İstanbul.
- İlhan, M. (1992). XVI. yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır şehrinin, nüfusu ve vakıflar: 1518 ve 1540 tarihli tapu tahrir defterlerinden notlar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (16), 27-45.
- KAİP (2017). Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) Planı Uygulama Hükümleri Raporu.
- Klinghardt, K. (1927). *Türkische Baeder, Herausgegeben von not-gemeinschaft der Deutschen Wissenchaft, Julius Hoffmann, Stuttgart*, 23.
- Önge, Y. (1978). Eski Türk hamamlarında aydınlatma. *Vakıflar Dergisi*, (12), 130-131.
- Önge, Y. (1988). Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*. Cilt 1, 403-428, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Sami, K. (2017). Halk kültürü bağlamında hamam(lar)ın toplumsal ve mekânsal dönüşümleri, Diyarbakır tarihi "Suriçi" örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (64-Ek Sayı), 1531-1546. DOI: 10.17755/esosder.311039

- Sözen, M. (1971). *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, (1), 21, İstanbul.
- Tanrısever, C., Saraç, Ö. & Aydoğdu, A. (2016). Yeniden işlevlendirilen tarihi yapıların sürdürülebilirliği. *İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – Kırgızistan, Akademik Bakış Dergisi*, (54), 1068-1082.
- Taşcıoğlu, T. (1998). *Türk Hamamı*, İstanbul: Unilever-Duran Ofset.
- Tuncer, O. C. (2003). *Diyarbakır Suriçi Anıtları ile Köşkler ve Bağ Evleri*. Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Yayınları.
- Tuncer, O. C. (2008). Diyarbakır vakıf yapıları, mahalleleri ve dinsel haritası (1511-1950). *Vakıflar Dergisi*, (31), 1-24.
- Uğursal, S. (2011). *Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi: İzmir Sümerbank basma sanayi yerleşkesi örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Vakıflar Bölge Müdürlüğü (VBM) Arşivi (2024).
- Yılmazçelik, İ. (1995). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.